

Andelstidens haver på Frilandsmuseet

The Open Air Museum: Gardens from the Cooperative Period (1880-1960)

Keywords: Cooperative Period; Open Air Museum; Documentation; Interviews; Vegetables; Ornamentals; Village; Garden; History; Denmark

Af Lene Floris*

Allerede ved Frilandsmuseets grundlæggelse i 1897 i Kongens Have var museets stifter Bernhard Olsen inde på, at det var væsentligt, at de flyttede bygninger blev placeret i omgivelser, der afspejlede den natur, de oprindeligt kom fra. Da Frilandsmuseet i 1901 flyttede til Sorgenfri var det imidlertid især rosengange og sjældne pryddplanter, der kom til at præge museet.

I 1930'erne blev arbejdet med at dokumentere haver ved bygningernes hjemsted intensiveret af museets daværende leder Kai Ulldal, og i 1946 ansattes gartner Ove Sørensen, der kom fra Botanisk Have. Det var ikke kun bondehaverne, museet var interesseret i at genskabe så korrekt som muligt, man anlagde også karakteristiske danske landskabsbevoksninger som klitter, granplantage og lynghede. De rekonstruerede bondehavers antal blev stadig større, ligesom dokumentationen blev bedre og bedre i de følgende år (1).

Siden kom også formidlingsprojekter, om havebrug og historisk økologi. Der blev arrangeret publikumsomvisninger og prøv-selv-aktiviteter, hvor naturmaterialer og grønne emner blev taget op f.eks. halm, træ, vand, arbejdet med frugt, potteplanter etc. I en årrække var der tillige Projekt Gammeltags Havebrug, hvor frivillige vedligeholdte et udvalg af museets haver. Det indebar bl.a. den fordel, at havearbejdet i sig selv havde en formidlingsværdi.

Desværre har de økonomiske ressourcer til vedligeholdelsen af Frilandsmuseets haver været alt for få, og mange af de enestående haveanlæg har måttet opgives. Imidlertid er det et håb, at der i forbindelse med udvidelsen af Frilandsmuseet med 15 bygninger fra perioden 1880-1960 kan anlægges haver ved så godt som alle de planlagte bygninger, men det er naturligvis helt afhængigt af hvilke midler, der vil blive tilført museet (2). Som et første trin på vejen er der udarbejdet et foreløbigt koncept for arbejdet med disse nye haver.

Rekonstruktion og genskabelse af "nye" haver på Frilandsmuseet

Det er formålet at skabe et dokumentationsmateriale, der kan danne basis for genskabelsen af de haver, der hører til Frilandsmuseets planlagte udvidelse med tiden 1880-1960.

De kommende rekonstruerede haver skal føres tilbage til et givet tidspunkt indenfor perioden 1880-1960. Hovedreglen må være, at havens udtryk skal svare til bygningens tidsmæssige indretning. Man kan derfor ikke nøjes med en samtidsdokumentation af haven, når bygningen opmåles og nedtages før flytningen til museet. Der må suppleres med interviews, arkivundersøgelser og andre former for dokumentation med henblik på at skabe et billede af havens unikke historie.

Det overordnede spørgsmål er, hvilken periode man skal vælge, som den, der skal vises på museet. Den almindelige fremgangsmåde er at afpasse haven til den periode, der er valgt til indretning af bygningen, men set fra et havesynspunkt kunne man også tage det omvendte hensyn. Er en have særdeles veldokumenteret i en bestemt periode, kunne dette forhold også have indflydelse på valg af periode for indbo og anden boligindretning. Mange praktiske forhold og historiske valg spiller naturligvis ind, men principielt bør man være åben også overfor haven som muligt dateringskriterium for et bygningsanlæg på et frilandsmuseum.

Samtidsdokumentation

Hver have bør, hvis det er muligt, dokumenteres, mens den er "levende", for at skabe et egentligt øjebliksbillede. Haven bør fotodokumenteres flere gange i løbet af et år og haveplaner udarbejdes. Imidlertid er det ikke tilstrækkeligt, at der udarbejdes haveplaner/planteplaner, der bør også interviewes om årets gang i haven, arbejdsdeling, nytteproduktion, anvendelse af produkter, ejernes oplevelse af haven som rekreativt domæne.

Selvom man ikke ønsker at genskabe havens nuværende udseende på museet, rummer disse opmålinger m.v. en fremragende form for samtidsdokumentation, som i gi-

*Fig. 1. Foto af haven.
Stadager Brugsforening,
Sundby, Nordfalster.*

vet fald fortjener at blive publiceret evt. i samarbejde med "Havepuljen", som er et uformelt samarbejdsorgan for danske kulturhistoriske museer, som arbejder med havens kulturhistorie.

Frilandsmuseets andelsprojekt vil således bidrage til, at der kan skabes en række skildringer af haver forskellige steder i Danmark (dækkende perioden fra 1995, hvor den første bygning blev hjemtaget, til et stykke ind i det næste århundrede).

Opmåling og registrering af haven ved Brugsen i Stadager

Den første bygning, der flyttedes til Frilandsmuseets andelsby er en brugs fra Stadager på Nordfalster. Her er foretaget den første dokumentation af en have på hjemstedet ved hjælp af fotos, interview, opmåling og udarbejdelse af en planteplan (3).

Til inspiration kan nævnes nogle af de emner, der kan og blev taget op i interviewform:

- Forandringer i haveanlæg og plantesortiment fra 1900 (eller senere) til idag.
- Hvad eller hvem har inspireret til nyheder i haven? Om gødskning, køb, foræring, formering - af frø og planter
- Forskel mellem pryd- og nyttehave - før og nu. - Herunder også anvendelsen af udendørsarealer til vask, tørring af tøj m.v.
- Husdyr i haven: høns, kaniner, bier etc.
- Hvem passede haven? - arbejdsdeling.
- Anvendelse og konservering af produkterne? salg af produkter?
- Opbevaring af produkter.
- Andre grønne elementer: pottedplanter, altankasser, krukker
- Beboernes egen oplevelse af haven (f.eks. gennem amatørfotos).
- Haven som rekreativt område (havemøbler, fuglebad, lysthus)
- Hertil kommer, at man med fordel kan støtte sig til spørgelisten om haven udarbejdet af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser.

Haven ved Stadager Brugsforening i den lille landsby Sundby er dokumenteret i flere haveplaner, herunder også et rekonstruktionsforsøg af haven ca. 1957, lige før de sidste ejere (Elly og Svend Munck) overtog brugsen. I perioden fra ca. 1914-57, hvor familien Hansen var brugsuddelerpar var haven udpræget nyttehave med enkelte frugtbuske og et pæretræ, især var kartofler en vigtig afgrøde til familiens eget forbrug. Havearbejdet blev for en stor del udført af en kone fra landsbyen (som også var kogekone), noget af det grovere arbejde blev udført af brugsens kommis. Det fortælles "Den gamle fru brugs var en lille fin én med stivet forklæde, der bare så på at andre arbejdede". To år efter, at familien Munck havde overtaget brugsen og haven (1959), blev haven anlagt af en anlægsgartner, som betaling for en gældspost. Siden er haven løbende blevet ændret og har fået tilført nye planter, i høj grad som foræringer fra familie og naboer (bir-

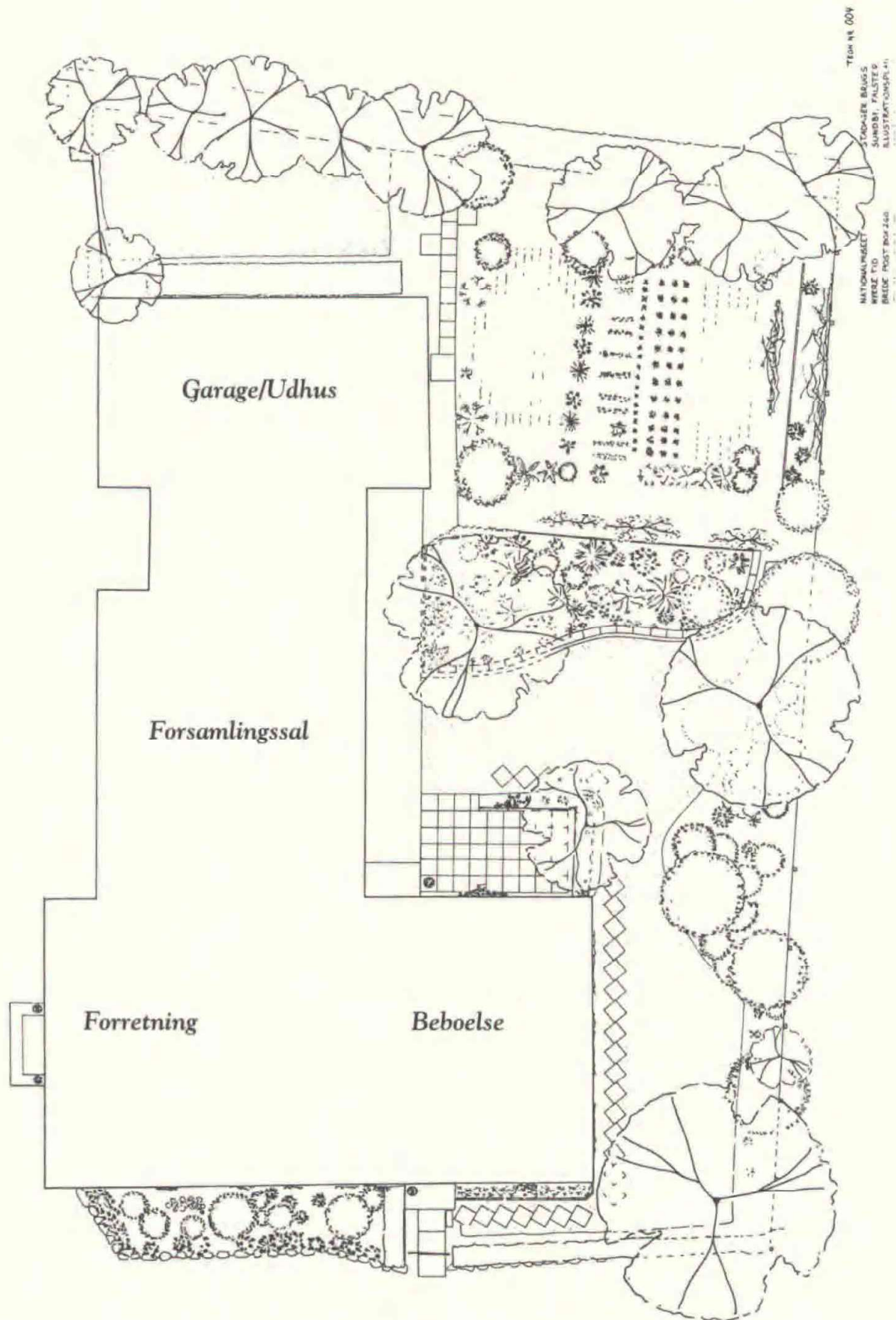

Fig. 2. Eksempel på en haveplan for Stadager Brugsforening, Sundby, Nordfalster. Kristine Edinger.

ketræ, ildtorn, solstik (solbær x stikkelsbær) m.v.). I mange år var det Elly Munck, der passede haven, mens hendes mand overvejende passede forretningen. Da brugsen lukkede fik Sv. Munck mere tid og overtog det meste af havearbejdet, herunder også prydbetonet arbejde som fx. formering af hækfuchsia, som han særligt værdsatte. Hans holdning til formering fremgår af følgende citat: "Det interesserede mig kun, hvad der ville gro. Jeg klippede bare nogle pinde af og satte dem i jorden".

Udviklingen i brugsens have bør også ses i relation til havebruget på Falster i øvrigt gennem de sidste ca. 100 år. Egn og landskab må indgå i dokumentationen, således, at man overvejer om der er særlig karakteristiske planter og have- og landskabselementer, der i givet fald kan indgå i en genskabelse på museet. Det gælder f.eks. gærder, stakitter og hegn.

Også forbrugs- og handelsmønstret spiller ind. Næsten alle husstande i Sundby havde indtil midten af 1960'erne eget hønsehold og nyttehave. Havde man ikke selv høns, købtes hos naboen. Det betød, at der ikke blev solgt æg i brugsen, ej heller kartofler, persille eller andre havevækster. Derimod var der salg af læggekartofler og frø til grøntsager.

Fra ca. 1964-65 kom der en gartner kørende til landsbyen to gange om ugen og herfra solgtes en del grøntsager. FDB fulgte også med i denne udvikling og snart solgte brugsen også grøntsager i større mængder, og mange opgav deres selvforsynende havebrug. Det er naturligvis ikke muligt at opstille enkle forklaringer på denne udvikling, som bl.a. må ses i relation til ændrede forbrugs-, transport- og arbejdsmønstre i takt med, at kvinderne kom på arbejdsmarkedet.

Det bliver interessant at følge Frilandsmuseets arbejde med andelsbyen og dens haver i de kommende år, og det er et håb, at det dokumentationsarbejde, der venter evt. kan udføres i samarbejde med andre museer og institutioner, så det kan blive til gavn for flest muligt.

Den grønne kulturhistorie fortjener at blive udforsket og formidlet både på museerne, i den brede offentlighed og i undervisningssammenhænge på alle niveauer.

* Lene Floris mag.art. i *Europæisk Etnologi*, museumsinspektør ved Nationalmuseet, Nyere Tid/Frilandsmuseet fra 1987 til september 1997. Herefter leder af Museet for Holbæk og Omegn.

Litteratur

1. Jensen, E.V., 1979: Forslag til havevejleder. Nationalmuseets Arbejdsmark.

Skovgaard, M. m.fl., 1984: Bondens have. Nationalmuseet.

Jørgensen, G., 1986: De fynske haver på frilandsmuseet. Nationalmuseets Arbejdsmark.

2. Floris, L., 1997: Livet på Landet 1880-1960 i fremtidens lys. Nationalmuseets Arbejdsmark.

3. Edinger, K., landskabsarkitekt, var ansat i en periode i 1995 til at foretage opmålinger, udarbejde plantelister, interviews m.v. Disse oplysninger blev suppleret med interviews af artiklens forfatter.